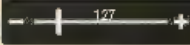

Fullscreen

18 / 80

मंडपद्वारी करण कुचानें
धुतलें मेमें ओघाकून ।
खर्वांनी पाहिलें शिवाचें
मंगल कडकप जखळून ॥

दांकर जाडन उमे राहले
कोहोस्वावर हें पाहून,
छवकर मधव्यासुलिस मेनका
स्मितवदन आसी येऊन ॥

सप्तर्षींनी मंगलाष्टकें
महणून असता डाकिपत्त्या ।
आशीर्वचनें सांगून कांदी
कृष्णर कहाण्या सांगितल्या ॥

शिखपार्श्वतिनें प्रणाम कैला
मंथल सरस्वति दुपंतिना ।
वडीलघान्या देवादींचा
आणि वसिष्ठ अरुंधतिला ॥

*

[संपूर्ण]

*

सर्व सप्तर्षींनी खूप घेतली
हौस स्वतःची पुरुषुनिया ॥
उम्राणिवाला छोंपाळ्यावर
म्हटलीं गाथीं वसतुनिया ॥

मेनकेश जन्म गिरिराजाळा
भाग्य पाहूनी कन्येचें,
पाहूनि जोडी घाटे फिरलें
जणू पारणें डोळ्यांचें ॥

समाधान वाटलें सुरांना
वेलु पूर्ण झाला म्हणुनी ।
शापमुक्त पति झाला होता
हांसव होती रति म्हणुनी ॥

जेवट आनंदाचा झमझा
कष्ट आहले प्रथम जरी ।
सर्व चांगलें होतें वंशी
प्रथम वाटलें कठिन जरी ॥

[५]

[मंडिकाचा शिष्य जवळच राहला तेव्हा समुदाय वाढिलाचें शीव उद्गाहणी आदे हे व
सामर्थ्य वाढीने एक शिषी जोळ्याचें रूप घेतून तो आला होता हे कळले. मंडिक
वाढीकामें आपल्या मंडवळानें भुंकीं वळत दाखविला. मंदर त्यानें जवळपास आला
केली की लक्ष्मी हस्तीसरोवरांत आधीच फाडून घेऊन ये. पुढें बापा.]

मंडिको वाढिवरच्या आत्मेपपाणें जवळच मंडवळानें होत आदे मंडी फोंट करीत
असता. तोंपयेंत दोघे त्या डोंगरांतल्या एका
लक्ष्मी मंडीत विचार बांध होते. किती सपाट आगी येऊन पोचले. तेथें जवळच
मोठा मंड असल्या म्हणून काय झालें, मंड एक डोंगरी ओढा बहात होता व त्याचा
बळातें डोंगा इतकून सोडण्याची शक्ति त्या खळखळ आवाज ऐकू येत होता. दोघे तो
मंडान असेरुमें मंडा वाडून नाट ॥

या पर्वतांतच कांदी विस्फोटक द्रव्ये बरोबर एक सिंह डरकाळ्या फेडीत आपल्या
जसतील कडावळत. त्यांच्यामुळे स्फोट होत नुहेतून बाहेर पळत आला व डोंगराच्या
जमावेत व हा आंशिक हे सर्व आपल्या एका शिळेवर येऊन बसला.

** आदेश **

Fullscreen 177

जवळ "कांकारी!" "कांकारी!" असे काहीतरी ओरडला व स्वतःच अडवीत म्हणाला "हें तू काय करतो आहेस? तु या कागसां का या सिंहाला मारणार आहेस? पहा मी आपल्या भ्रष्टवळाने त्याचे तोंड बंद करून टाकलो. तू देखील पाहिले तर पहा बाप सोडून काय होतं तें"

असून बाप सोडला "खे" "असा बापाचा आवाज झाला आणि सिंहाच्या डोक्याकडून निघून आणि दुःस्वप्नवांत जाऊन पडला. सिंहाला खे फाटीच झाले नाही, जवळ म्हणाला "बाहिरंम, तुझा एक बाण फुटत माव गेला. हा ब्रह्मदेवति पाहिलेला सिंह आहे, त्याचे म्हणणे आहे की त्याने का शिष्टाची उद्दि केली आहे, जगात असा एक देखील सिंह नाही, पण मी त्याच्या बोलण्यावर कधी विश्वास केला नाही. तो एक साक्षिक आहे, फार तर गृहमात्रिक आहे हे मी कबूल करतो. पण ती जखमेवर खास नाही. त्याने विचक्या बापाचे कापडे आपल्या अंगावर चिखटवून देवते जगावें असा माझा समज आहे" जवळ म्हणाला. "तें नशक्य आहे, एका जवानाचे कातडे दुसऱ्याच्या अंगावर चिखटवणे तरी

चांदोबा

१०

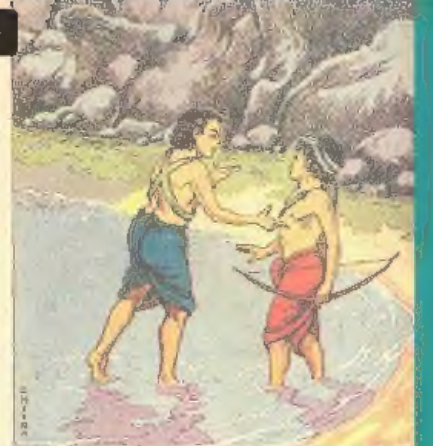
ते त्याच्याशी एकजीव करे होणार. तुझी ही तुकीची सजवत आहे." सव म्हणाला.

"तर मग हा सिंह पेलून असतानाच त्याने आपल्या अंगावर डान देऊन हे कामाचे दान केले असावेत!" जवळ म्हणाला.

"तें शक्य आहे, पण खात्री आपल्याला काय करज? हा सिंहामुळे माझ्या जिवाला तर काही धोका नाही! हें पहिल्याने समज" असून आमद केल्या.

"तुझ्या जिवाला काही धोका नाही, तुमके दिवले मांत्रिकाबरोबर रहात आहे व त्याचा विषय म्हणून राहतो आहे तर या माण्यांता वगळून वेष्टाहलकें मंत्रचळ नाही का माझ्या अंगांत? त्या सिंहाला मी वगळून आहे म्हणून तो पहा ताटाखालच्या भाजिरामारला कसा स्वयं बसून राहिला आहे." जवळ आपल्या भ्रष्टवळाच्या फुडार-क्या मारीत म्हणाला.

पण जवळाने म्हटल्याप्रमाणे खरोखरच सिंहांने एकदां जोराने आपली जायाळ हलकिली, नेतर एक मोठी जांभई बेळून रोपडी राखून मागे वळला व पुन्हा गुहेत जाऊन

बसला. सव जवळची ही वैचयिक पाहून सकांत झाला. हा खरोखरच बाबा भिन्न आहे तर. या ब्रह्मदेवी मांत्रिकाच्या हातातून खात्रीने हा माझे रक्षण करू शकेल.

जवळाने त्या डोरांत अनेक वेळां बुक्या मारल्या. सुरवातीच्या मारून मयमोजळपणाने रोहला. पण लवू मात्र डोराच्या काठावर उभा राहून गमल पहात होता. लवू त्याला म्हणाला—"अरे, उभा राहून पाहतोस काय! मार उडी! आपण लवकर आंघोळ करून फुत गेलें पाहिजे, तो ब्रह्मदेवी वाट पहात बसला असेल ना!"

चांदोबा

Fullscreen

177

22 / 80

लवूने धनुषबाण काठावर टेचले व डोहात उडी मारली. त्याने अंग चोळून डान बांधले कठी. त्याला वाटत होते की हीच आपली दोघटची आघोळ. आज ब्रह्म-दंडी सात्रीने आपल्याला त्या काळसैरवा-समोर मळी येणार.

लवूने मनात उठलेली शंका जयमलला सांगून टाकण्याचे ठरविले. पण जयमल पोहोत पोहोत फार दूर निवून गेला होता. लवू हळू हळू लाच्याकडे आला व त्याला विचारणार एवढ्यात डोहापलीकडच्या रानात हलचन पाहू शर्ही झाडे हाळू लागली व दगड

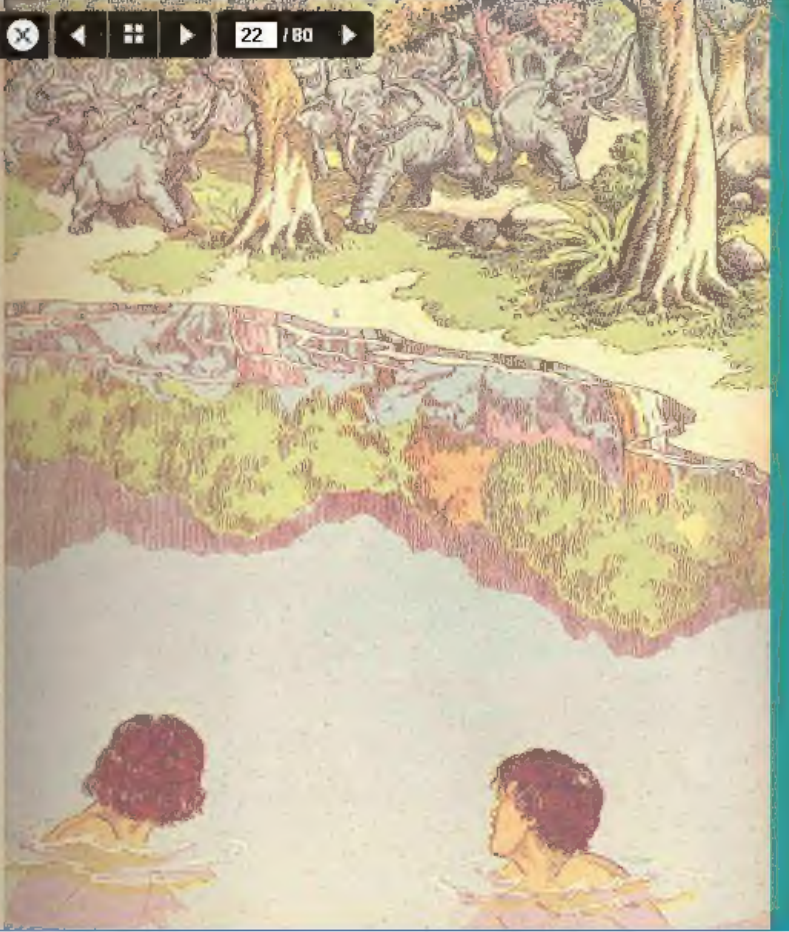
सरकुं लागले. त्या वाटोपाठ इतके ओरडणे ऐकू येऊ शगत.

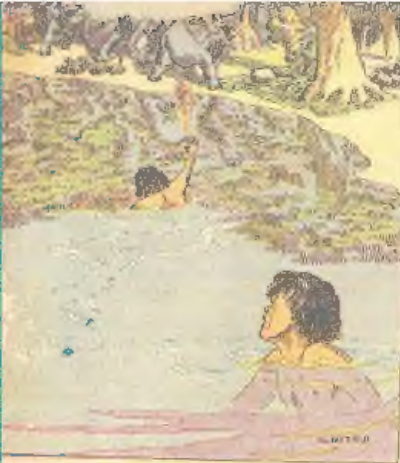
लवू ते ऐकून म्हणाला "या बाजूला हत्ती येत आहेतसे वाटते. त्यांचा कळस जम जाला तर आपली घडणूक नाही!"

या डोहाचे नावच हत्ती सरोवर आहे हे की तुला पूर्वीच आगितले. मग रात डुंबावला हत्ती येणार नाहीत तर कोण येणार! जयमलने ईसत विचारले.

"होव का! तर मग चला, चला काडे या आपण, त्यांची नजर पडण्यापूर्वी! प्राया-खाही तुडवून ते आपला जळ्यातून करतील." असे सांगून लवू जोराने काठाकडे धाडोत निघाला.

जयमल पावलेल्या लवूकडे पाहून इतकं लागला. त्याच वेळी हत्तीचा एक पळार परस्परांच्या घोंगळी असे घात्रीत व सोडेने शडांच्या फांया तोडीत व स्थान स्थान झाडे उपरीत डोहाकडे येऊ लागले. त्यांना पाहिल्यासरोवर जयमलने बुडी मारली. नेमर नर येऊन त्याने काही तरी मंत्र म्हणून हातातला चिखळ हत्तीवर फेकला. गालि आख्ये म्हणजे सर्व हत्ती दगडासारखे जमाला जागी डसे राहले.

“वाहिलस माझ्या मंत्राचें बळ !” जय-
मल्लें लखूस विचारले. नंतर तो हळू हळू
पोहोत पोहोत लखूनबळ आला. लखू
आश्चर्यचकित होऊन त्याच्या मंत्रजळाचें
कौतुक करीत पहात होता. जयमल
देखील मोठा मांत्रिक आहे याची त्याला
साक्ष पटली.

लखूच्या मनांतले विचार ओलखून जय-
मल म्हणाला “भूतपिशाच व पशुपक्षी यांना
मंत्रजळानें बरा करून घेणें तसें कांहीं मोठें
काम नव्हे. हीं कामें ऋषिदेवी सहज हसत
सेव्हत करतो. पण ज्या दिवशीं बंधकर

दरीत प्रवेश करून तेथील खजिना शहरांत
पडेल तेव्हां कोण खरा मांत्रिक आहे हे
कळेल.”

“बंधकर दरी ! आपली कोटें आहे
का ! मी तर बंध दरीला बंधकर दरी
समजत होतो.” लखू म्हणाला.

“बंधकर दरी कोटें आहे हे जयमल्लें
तर आपली कण उरले समजल्यावरून !
तें कळावें म्हणून तर मी जावरयेंत या
ऋषिदेवी मांत्रिकाची सेवा करीत जाई.”
जयमल म्हणाला.

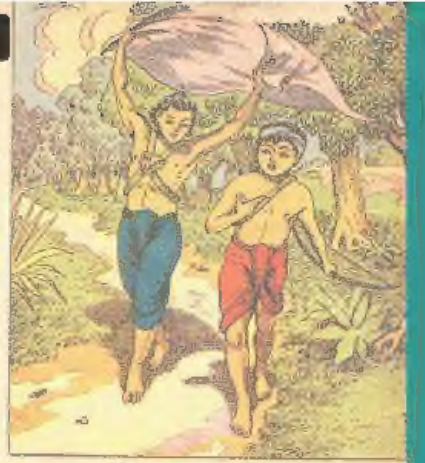
जयमल आणि ऋषिदेवी यांचे परस्परपंथां
वैर असण्याचें कारण जयमलला आतां कोटें
कळलें. कदाचित दोघेही माझा या कामी
उपयोग करून घेण्याच्या प्रयत्नांत असतील.
जयमल उपाण्यानें आरलें असा पुसून
लखूला म्हणाला—“अरे ! बंध तबकर उशीर
शाला आपल्याला. लखू देखील आा पुसून
घाई घाईनें धनुष्यबाण घेऊन जयमलरोबर
निघाला. जयमल दोन पाकळें पुढे टाकल्यावर
मार्गे बळून म्हणाला “अरे हो ! बिसरलोच
की ! हा हत्तीचा कळप असाच दगडा-
सारखा येथें राहला तर कांहीं दिवसांनीं
मरून जाईल. यांचा जीव घेऊन आल्यावर

दरी काय विलगार !” असें बांगूस त्यानें
दालीं बानवून कांहींतरी बंध म्हटला व
हत्तीकडे वळून म्हणाला “कमा आंघोळ
जातो !”

हत्ती जणुकांही त्या आज्ञाची वाट कात
होते. भरसा पाण्यांत शिळत डुबू लागले.
जयमलनें एक सडा त्या सिंहाकडे फेंकला
व म्हणाला—“चाव दे आपली गर्जना !”
ज्योच सिंहा धांवत त्या खडकावर जाऊन
बसला व हत्तींना पाहून गर्जना करूं लागला.
त्या गर्जनेनें लखूला ज्ञानाचे पडदे फुटल्या-
सारखें वाटलें. सिंहाच्या ठरकाळ्या ऐकून हत्ती
असंख्यित होऊन मोठमोठ्यानें ओरडूं लागले.

मी आंघोळीला येतो त्यावेळीं प्रत्येक
घेडी हे हसत मला पहाऊला मिळतें. हत्ती
व सिंहा असे परस्पर ओरडणें मुळ झालें
आ शिगशिंगत दुसऱुपून जातें. यांही वेळानें
सर्व हत्ती परत रावांत जातात व सिंहा गुहेत
जाऊन बसतो.” जयमलनें वर्णन करून
सोमिकलें.

जयमल आपल्या शक्तीच्या फुलारकथा
मारीत होता. लखूला तें त्याचे बोलणें विशेष
आवले नाहीं. आपला कोणीच मित्र नाहीं.
तोच आपला स्वार्थ साधून घेण्यासाठी

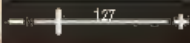
आपला उपयोग करून वेणार आहेत. जय-
मलला लखूच्या मनांत जे विचार चक होतें
तें कळणें शक्य नव्हतें. तो आपल्याच रंगांत,
जणुकांही जगन जिकून जातो आहां जशा
तऱ्हेनें, धोळत होता.

“तूं म्हणालास आजपासून आपण दोघे
साऊ भाऊ. पण तुझ्या बोलण्यांत माझ्या
वेणाच्या संकटांतून माझी सुटका कशी होणार
वाचा तूं विचार करीत असण्याचा मला भाव
देखील झाला नाहीं.” लखूनें स्पष्टक विचारले.

जयमलनें एकदां होमराच्या शिबराकडे
पडलें. तेथें एका खडकावर बसून ऋषिदेवी

Fullscreen

177

26 / 80

त्यांच्याकडे पहात होता. जयमलने खडूला सावध केले. "तू नव्हा ब्रह्मदेवी आपल्याकडे पहात आहे. तू पोठ्याने नोकपार तर त्याला सर्व एक येईल व आपले सर्व बेत दाखवून घालील. त्याचे कान फार तिखट आहेत. तुझे रक्षण करणे पुण्यासाठीच नव्हे तर मला स्वतःसाठी देखील आवश्यक वाटते. त्या भयंकर दरीत जायला कोण योग्य आहे हे ब्रह्मदेवीबरोबर मला देखील कळले. तू स्वतःच पाहिलेस की तुझ्या खांद्यावरचा तो सांघाचा लील पाहून ब्रह्मदेवीला ब्रह्मनंद झाला होता. आज रात्री मंत्रवळात पुला बोलायला लावून तो त्या मंत्रावर दरीचा मार्ग व त्यात कोणकोणता सजिमा आहे हे समजून घेईल. ते कळल्यावर वळक मूक लागली आहे. हजर वारानी जायला दोघे मिळून त्या ब्रह्मदेवीला फक्त एकदाच त्याला इतकी मूक लागते. खमलोची पाठवू. घाबरे नकोस."

[पुढील गोष्ट पुढील अंका]

"पण त्या पूर्वीच आपणां दोघांना तो खमलोची पाठवून देणार नाही वशाकलत?" लखने हाका केळी.

"ते अवश्य. कारण त्याला तुम्ही वन आणि कीर्तीचा लोभ इतका वाढत आहे की प्रत्येक नांवाची वस्तु त्याच्यात धोवी देखील शिछक राहिलेली नाही. तितकी बुद्धि अशी भक्ती तर त्याने आपल्याला असे एकच सिद्धी मिळू दिले नसते." लखमलने सांगितले.

अंगारकाने ब्रह्मदेवी दोघांकडे तीक्ष्ण नजरेने पहात होता. तो एकदम कां फोमार ठाऊक, थोडा हसला आणि थोड्या वेळाने थोरडून म्हणाला--"जयमल येतांना नरांवर समिधा देखील घेऊन ये! कळजेसवला वळक मूक लागली आहे. हजर वारानी जायला दोघे मिळून त्या ब्रह्मदेवीला फक्त एकदाच त्याला इतकी मूक लागते.

अंगारक

विक्रमाकाने हट सोडला नाही. तो पुन्हा आवाजवळ गेला. मेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या वाटेने चाव लागला. तेव्हा मेताने बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला--"राजा, तू स्वतः राजा आहेस. तुला पत्ताचा नोकपारसला इतरांचे काम करीत असलेला पाहून मला तुझी कांय येते. परंतु कधी कधी विश्वासपात्र व स्वामिभक्त अशा नोकपार देखील राजा कसा मन्याय करतो याचे एक उदाहरण म्हणून मी सुमभाकर नांवाच्या राजाची गोष्ट सांगणार आहे. असे सांगून वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

फार पूर्वी एका गांवी सुमभाकर नांवाचा राजा राज्य करीत असे. त्याच्याकडे पुष्कळ नोकर होते. राजाचे आपल्या नोकरांवर स्वतःच्या मुलासारखे प्रेम होते. नोकर-देखील फार स्वामिभक्त होते. त्यांतल्या

वेताळाच्या गोष्टी

M-

Fullscreen

177

X

◀

⋮

▶

28 / 80

सांगितले व त्यासाठी आवश्यक तो सर्व तयारी करून ठेवायला पण सांगितले.

राजाने आज केल्याप्रमाणे धोरून सर्व तयारी रात्रीच करून ठेवली आणि ज्ञाना ज्ञाना ती गोष्ट कळविणे आवश्यक होते त्यांना कळविले. उजाडण्यापूर्वी राजा उठला व धोरून हाक मारून थिचारेले—“शिकारीला जायची सर्व तयारी आहे का?”

धीरू पुढे येऊन म्हणाला—“सर्व तयारी आहे महाराज! परंतु आज महाराजांनी शिकारीला जाऊ नये असे मला वारंवार.” कारण विचारांनी तो म्हणाला—“मला आज

एक बार्हेड स्वप्न पडले आहे. फाटेली स्वप्न खरी निघतात असे शोरांमोठ्यांचे सांगणे आहे. मला असे स्वप्न पडले की रथाचे घोडे एकाएकी बुजले आणि घाटेक तेसे पळू लागले म्हणून रथ रस्त्यावरून पसल्या आणि एका खड्यातून पडून उडून गेला. घोडे, सारथी व रथात बसलेला मनुष्य सर्व रथाखाली पडून चिरडत नरून गेले.”

नोकरांना पडलेले स्वप्न खरे आहे की खोटे ह्याची खत्री करून वेण्यासाठी राजा स्वतः शिकारीला गेला नाही. स्वतः नोकरांनी शिकारीला जावचे आहे असे ऐवजी एका घोड्याला शिकारीला पाठविले.

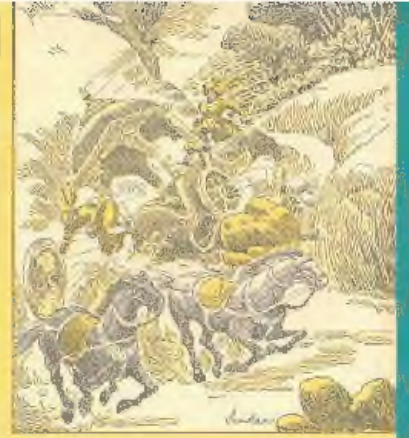
बांदोबा

धीरूचे स्वप्न खरे ठरले. एका टेकडीवर बसत असता घोडे बुजले व रथा सोडून पळू लागले. म्हणून रथ टेकडीवरून खाली कोसळला व धोरून सांगितल्या प्रमाणे सारथी व रथात बसलेला मनुष्य दोघे रथाखाली चिरडत मरून गेले.

रथाखाली ही गोष्ट राजांना कळली. राजाने धोरून बोळावून त्याला शाबासकी दिली व एक मोठे वस्त्रस पण दिले.

पुढे काही दिवसांनी दिवाळी आली. दिवाळीच्या आदल्या दिवशी रात्री धोरून आपली एक स्वप्न पडले. दिवाळीचे दिवे सगळीकडे लागले आहेत आणि ज्या घराघरा-वर उभा राहून राजा दिवाळीची गंमत पहात असे तो बुरूज एकाएकी मोडला व कोसळून खाली पडला.

धीरूने स्वप्नाची गोष्ट राजांना सांगितली व दिवाळीच्या दिवशी बुरूजावर बहू नचे अशी धिंति केली. धोरून पडलेले स्वप्न खरे निघाले होते. म्हणून राजाने या खेपेस धोरूनच्या आंगण्याप्रमाणे आंगण्याचे ठरविले. तो रात्री बुरूजावर बसला नाही आणि दिवाळीची गंमत पहायला वेप पाहून पायीच राजधानीभर हिंडला.

परंतु घरी येऊन पाहतो तर धोरून सांगितल्याप्रमाणे बुरूज कोसळल्यामुळे राजवाड्यात सळसळ उडून गेली होती. घनेला वाटले की निल्याप्रमाणे राजा बुरूजावरून गंमत पहात असणार व या अपघातात प्राणास मुकल्या असणार.

अशा तऱ्हेने दुसऱ्या घेठेस धोरून सावध केल्यामुळे राजाचे रक्षण झाले होते. राजाने त्या करिता धोरून मोठे वस्त्रस देऊन त्याचा गौरव केला.

पुढे काही दिवसांनी धोरून आपली एक बार्हेड स्वप्न पडले. धोरूनच्या बरोबर

बांदोबा

आणखी एक शण राजाच्या उद्यानात संध्याकाळी फिरत होते. दोघे रातराणीच्या शाडाभोनाकून वाडे लागले. एकाएकी एक मोठे शाडावाळस आला व धीरुवरोबरच्या माणसाळा चाबला. तो मनुष्य जागच्या जागी तडफडून मरण पावला.

धम्राच्या विषयी विचार करीत असतां धीरूचा वादले तो दुसरा मनुष्य दुसरा कोण असणार? स्वतः महाराजच असणार. तेव्हा महाराजाच्या जिवाला वाज धाका आहे. त्यांनी आज संध्याकाळी बागेत फिरायला जाऊ नये.

संध्याकाळी फिरायला निघण्यापूर्वी धीरूने पहाटे पाहिलेल्या स्वप्नाची गोष्ट सांगून महाराजांनी आज बागेत फिरायला जाऊ नये अशी विनंति केली. दोन्ही वेळेस धीरूने सांगितल्याप्रमाणे स्वप्नातली गोष्ट खरी निघाडी. म्हणून राजा स्वतः फिरायला बसित गेला नाही. पण त्याने एका नोक्याला धीरुवरोबर फिरायला जायला सांगितले. धीरूचे स्वप्न खरे निघते की खोटे हे राजाच्या पहावयाचे होते. धीरू बागेत फिरायला गेला. धीरूने स्वप्नात सादिले होते अगदी तसेच झाले. ते रातराणीच्या

शाडाजवळून जात असता झाडाखालून एक साप हुत्कार सोडीत आला व धीरूच्या बरोबर जाणाऱ्या नोक्याला चाबला. तो मनुष्य तेथल्या तेथे वडफडून मरण पावला. हे सर्व एक दोनच मिनिटांत घडले.

धीरूचे स्वप्न तिसऱ्या वेळीसुद्धा खरे ठरले व या खेपेस देखील राजाचा जीव वाचला. परंतु या वेळी राजाने धीरूची पाठ पोपटली नाही, की त्याला काही बक्षिस पण दिले नाही. उलट त्याला अंगारसकाच्या जागेवरून फामी केले आणि दुसऱ्या कोणत्या अगदी तसेच झाले. ते रातराणीच्या तरी कामावर नेमले.

वेताळानें येववर भोष्ट सांगून विचारलें—
“राजा! सुप्रभाकर महाराजांचीं वीररत्न
दोन वेळां शाबासकी दिली व वक्षिस दिलें.
पण तिसऱ्या वेळां देखील त्यानें सांगितल्या-
प्रमाणें त्याचें स्वप्न खरें ठरलें अमुनहि
वक्षिसाएवजीं दंड कां दिला? त्याची
चवली केली हा देखील एक दुंदुब नव्हें का?
राजाच्या मनांत विचार तरी काय होता?
कीं स्वतःच्या जिवाबद्दल त्याच्या मनांत
विरक्ति उत्पन्न झाली होती? तें कांहीं अस्तो,
तूं या प्रश्नांचीं उत्तरें माहीत असून विली
नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच
आहे, तुझ्या डोक्याचीं योग्य ठपलें होऊन
तुझ्याच पायावर आदळलील.”

“वीररत्न अंगरक्षकाच्या कामावरून
राजानें कमी करून त्याचा हुतरे काम दिलें
हें ठीकच केलें. अंगरक्षक रातभर बागा

राहून राजाचें रक्षण करण्याचें सोडून झोपा
काढूं लागला. झोपल्याशिवाय स्वप्नें वळी
पडणार! ही गोष्ट राजाच्या लक्षांत आली
असली पाहिजे. त्यानें दोन वेळां त्याचा प्राण
वांचवला. याबद्दल राजानें त्याला दोन्ही वेळां
वक्षिस दिलें व शाबासकी पण दिली. परंतु
तिसऱ्या वेळां मात्र राजाला वाटलें कीं या
नोक़ाला झोपा काढण्याची संवय आहे.
झोपणारा अंगरक्षक निरुपयोगी आहे. म्हणून
त्या कामावरून त्याला काढून त्याला दुसरें
काम दिलें. दुसरें काम करीत असतां त्याला
नोक़ाला पडणाऱ्या स्वप्नांचा फायदा राजाला
झालाच अकता. म्हणून नोक़रीवरून काढून
न दाकतां त्याला राजानें बदली दिली.”

जशा प्रकारें राजाचें मौन भंग होतानें
वेताळ वेतासह नाहींसा झाला व पूर्वाप्रमाणें
झाडाला जाऊन लटकूं लागला.

मुगाशीर्ष

मुगाचा पाऊस असें आपण म्हणतो.
मुगाशीर्ष हें एक नक्षत्र आहे. या
मुगाशीर्ष नक्षत्राविषयीं ग्रीक भाषेंत एक
पौराणिक कथा सांगतात.

श्रीस देशांत समुद्रकाठी एक वृद्ध जोडपें
रहात असे. म्हातारा शेती करी व मधमाशा
पाळी. त्यांच्या गरजा पार ओल्या होत्या.
ईश्वर रूपेने त्यांच्या सर्व गरजा त्या गरी-
बीच्या स्थितीत पण भागत असत, पण
त्यांना ह्या गरीबीची एवढी काळजी वाटत
समजली. मूखाळ कांहीं नाहीं म्हणून दोघें
फार दुःखी होती.

एकदां रात्री समुद्रांत मोठें वादळ आलें.
व जोरजोरनें पाऊस पडूं लागला. दोघें
आपल्या झोपडींत काकडत बसली होती.
तेचक्षांत त्यांच्या झोपडीच्या दाराजवळ एक
मनुष्य आला व दार उघडायला सांगितलें.

म्हाताऱ्यानें लगेच दार उघडून त्याला गांठ
बोलाविलें. कोरडे कपडे अंगांत घालायला
दिलें. म्हातारीनें एक वासरु कापून त्याचें
माने शिजवून जापण्या पाहुण्याला जेवायला
वाढलें. त्यांच्याकडे एकस एक विछाना होता.
पण तोच स्थानीं रज पाहुण्याला बसवून
दिला व दोघें काकडत एका कोपऱ्यांत
शेवडीपाशीं रातभर बसून राहलीं.

सकाळीं उजाडल्यावर पाहुण्या विवाहा
तेव्हां त्याला पोचवायला म्हातारा कांहीं
अंतर चालून आला. निरोप घेत असतां
पाहुण्यानें विचारलें—“आजोबा! तुमचीं
कांहीं इच्छा अपूर्ण राहिली असेल तर
सांगा, मी पुरी करतो.”

“जातो वा वृद्धापकाळीं कसकी इच्छा
उरणार! पण मूळ नाहीं म्हणून मनाला
फार वाईट वाटतें.” म्हातारा म्हणाला.

Fullscreen

177

X

◀

⋮

▶

34 / 80

प्रमाणें केले. घासराचे कातडे काढून त्याची पिशवी शिबली व तीत समुद्राचे पाणी भरून शेंगडीजवळ जमिनीत ती पुरून ठेवली. नऊ महिन्यांनंतर त्याने ती पिशवी बाहेर काढून उपटली तेव्हा त्या निक्षिप्त पाहुण्याने सांगितल्याप्रमाणे खरोखरच एक सुंदर मुलगा त्या पिशवीत खेळत असलेला त्याला दिसला. त्याचे नांव त्याने दोघांनी मिळून सुग्रीव असे ठेवले.

मुलगा लहानाचा मोठा शाला. लपाने तो जणु कांही मदनाचा पुतळाच होता. तरुण वयात आल्यावर तो राबटी जनावरांची शिकार करण्यात पटाईत निघाला. त्याला एक दिव्य शक्ति प्राप्त होती. तो जसा जमिनीवर चाले किंवा धावे तसे वाण्यावर देखील त्याला चालता व धांवता येत असे. आईवडील शरणावर त्याला पोटा-वाण्याची काळजी पडली. म्हणून तो उदर-निर्वाहासाठी एका गांवातून दुसऱ्या गावां हिंदू लागला. त्याने एका नवीन द्वीपांत जायचे ठरविले आणि पायीच रागुद्र पार करून तो परदेशांत गेला.

त्या देशाचा राजा एक शूर योद्धा होता. त्याने सुग्रीवाचे प्रेमाने स्वागत केले व

त्याच्या आदरातिथ्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली. परंतु या आदरातिथ्याचा सुग्रीवने सदुपयोग करण्यापेवजी दुसऱ्या-योग केला. त्याची वक्रदृष्टि राजकन्येकडे बळली व त्याने तिच्याशी लग्न करण्याचे ठरवून राजाकडे मागणी घातली.

वाण्यावर चालण्याचा दिव्यशक्तीव्यति-रिक्त सुग्रीवात राजकुमारी बाळून बाईल असा एकहि गुण नव्हता. त्याचा जन्म तरी उच्चकुलांत झाला म्हणावा तर लोंहि नव्हते. अर्थातच सुग्रीवाला आपला बावई करून घ्यायला राजा सुद्धीच तयार झाला राहिला. जनावरांची शिकार करी. एका महिन्याच्या

पण त्याने त्याला स्पष्ट ज्ञानांत नकार दिला नाही. त्याने एक युक्ति योजली. त्या वेळावर राबटी थापदांचा उपद्रव वाहून जायला होता. राजाने विचार केला त्या थापदांचा संहार करण्याचे काम सुग्रीवाला द्यावे, म्हणजे त्याचा वंश परस्पर सुटेल. त्याने तसे त्याला सांगितले देखील, म्हणाला- “जर तू या थापदांचा संहार केलास तर मी तुझे लग्न राजकन्येशी करून देईन.”

सुग्रीवाचे शिकार करण्यात देखील पटाईत होता. तो रोज आठ दहा राबटी व्यायला राजा सुद्धीच तयार झाला राहिला. जनावरांची शिकार करी. एका महिन्याच्या

चांदोया

आंत त्याने सर्व राजटी वनावरांना तेंदर केला व राजानें सांगितलेली अट पुरी केली.

राजाची ही युक्ति हुकली. तरी तो म्हणाळा-“तू शिकार करण्यांत पटाईत आहेस खरा, मझूम शिंयांकडून मी तुझ्या शिकारीतच्या कौशल्याची फार चाखणणी ऐकली आहे. मला असेंहि कळलें आहे कीं तुझ्या मीतीनें श्वापदे आपल्या गुहेतून बाहेर देखील निघत साहीत. म्हणून आपणही कांहीं दिवस त्यांची वाट पहाण्यासाठीं थांबलेले वरें.”

पण मृगशीर्षाला खरा मुद्दा कळला होता. तो कांहीं दिवस थांबला. एकाडे श्वापद दिसले नाहीं. तो येणार हें राजाज्या माहीतच होतें. त्याच्यासारख्या क्रूर नरपक्षीं राजकन्येचा विवाह करून देण्यास तो मुळीच तयार नव्हता. म्हणून त्यानें दुसरी एक युक्ति योजली. त्यानें आपल्या सैनिकांच्या मृगशीर्षाला खूप दाख पावली व तो ठात शिंगल्यावर राजकन्येला त्यानें पळवून न्यावें असें त्याच्या मनांत भरवून दिलें, जो बापांशिहांची शिकार करूं शकतो त्याच्या समोर राजाचे शिपाई किंवा प्रत्यक्ष राजा काय करूं शकणार !

मृगशीर्ष असा विचार करून मूर्खामारखा राजकन्येच्या महाकांत शिरला. राजा हजर होताच. त्यानें त्याला लगेच कैद करून तुलगांत टाकलें व ज्या डोक्यांनी त्यानें राजकन्येकडे बाहेर वजरेनें पाहलें ते डोळे वगळून टाकायला सांगितले. राजाच्या हुक्माप्रमाणें सैनिक त्याचे डोळे काढून त्याच स्थितींत त्याला समुद्रकाठी सोडून निघून आले.

अशातऱ्हेनें मृगशीर्ष आंधळा होऊन असहाय स्थितींत समुद्रकिनार्यावर आर्कोश

चांदोबा

करीत दिवें लागला. रात्रीची वेळ होती त्याचा आर्कोश कोणाच्या कानी पडणार !

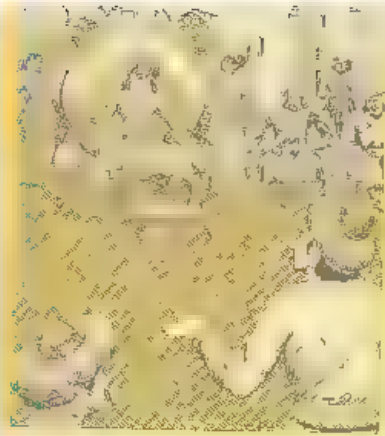
पण सुदैवानें त्याला दुरूत कोणी तरी पोहत असल्याचा आवाज ऐकूं आला. त्या आवाजाच्या रोखानें तो चालूं लागला. तो आवाज सरोवरी समुद्रांतून येत होतो. पण मृगशीर्षाला जमीन काय किंवा पाणी काय सर्व सारखेच होतें. तो चालत चालत एका वेढावर येऊन पोचला. त्या वेढावर एक ज्वाढामुखा पर्वत होता. वेढावर राह-

त्याचा नायक खाला म्हणाळा-“मी सांगतो तसा तूं पूर्वे समुद्राच्या काठी जाऊन सूर्याचे दर्शन केलेस तर तुला पुन्हां डोळे येतील.

नायकानें आपल्या एका अनुयायाला मृगशीर्षाबरोबर वाट दाखवायला पाठविलें. त्याच्याबरोबर मृगशीर्षा पूर्वे समुद्राच्या काठी येऊन पोचला. ते खूप दमून गेले होते. ते पोचले तेव्हां रात्र पडली होती. म्हणून सकाळपर्यंत सूर्योदयाची वाट पहात त्यांना बसावें लागलें.

सूर्योदय झाल्यावर सूर्याची कोंवळी किरणें पडतांच मृगशीर्षाला पुन्हां डोळे दिसू लागले. होता. त्यांनीं मेमानें त्याचे आतिश्र्व केले. मृगशीर्ष व्यालामुखीच्या पर्वतावर परत आला.

असं सर्वांना वाटले. पण ती हेतु काय व त्यांना कळत नाही. आपल्या सर्वांच्या परीक्षा घेण्यासाठीच वर्धन राजाचा हा दौरा असला पाहिजे असे सर्वांचे मत पडले. पण थोडा तोंड काय !

विचित्रवर्मा देखील बराच वेळ विचार करीत बसला. पण ब्रह्म संन्याना काय प्रधानाचा जर काही सुचले नाहीत. त्याच्यासारख्या तसेण पुत्राजाला काय सुचणार. त्या वेळी यवाने सर्वांत लहान अशा ब्रह्मपति नांवाच्या संन्याने उभा राहून विनात केही काही या पत्राचे उत्तर मी द्यायला नव्हता आहे. पण मला चार महिन्यांचा अवधी देण्यात यावा.

विचित्रवर्माने ती विनंति मान्य केली व वर्धन राजाच्या दूताच्या हाती पत्र मिळाले. कळविले की आपले पत्र पावले. पत्राचे उत्तर पाठविण्यास कर्मात चमी चार महिन्यांचा अवधी देण्याची कृपा करावी.

तीन महिने ओटल्यावर ब्रह्मपति एक मोठे गाढोडे नोकराच्या ओक्यावर मंडळ घेऊन आला व म्हणाला "जात आहे. घेऊन आलो आहे. परंतु असा काळ तो प्रत्येक पौर्णमासी करण्याची व्यवस्था करावी, कारण

त्याचा प्रकाशयता कामा नये आणि वाहेरची वडा किंवा बारा वागता काम नये. गाढोडे जात वीरूळ बांधले आहे हे वर्धन राजा नम्रपत्र सोडायें.

प्रत्येकाने ते गाढोडे उक्थून हात लावून घेतले, पण त्यांत काय आहे हे मात्र काय त्या कळले नाही. विचित्रवर्माने देखील विचारले नाही. ब्रह्मपतीच्या चातुर्वदिर त्याला पूर्ण विश्वास होता, म्हणून त्याने ते पत्रावर एका दृष्टाच्या हाती अंगदेसाच्या मजकूर पाठविले व बरोबर एक चिट्ठी घालायला गाठ मारून ठवून दिली. "जातले मजकूर असा होना —" आपण विचित्रवर्मा मजकूर हात बुद्धि पाठविली आहे. मजकूर कळविलेची कृपा करावी."

उरल्याप्रमाणे विचित्रवर्माकडून बुद्धि घालेल्या पाहून वर्धन चकित झाला, त्याने पत्र काढलीपूर्वक गाढोडे सोडले, त्यांत एक मडके होते व मडक्यात एक मोठा भागदा होता तो भोपळा हवा मडक्यात कसा घातला हे कोणाला कळेना. मडक्याचे फिर माथे उघडता तर फारच लहान मडक्याला कळेल नावा नाही हे सर्व पाहून वर्धन व त्याच्या संन्याचे डोकें चालेना. मडक्याच्या

मोठ्यास एक रोण्याने एक चिट्ठी बांधलेली होती. ती उलगडून वर्धन राजाच्या संन्याने वाचली. चिट्ठीत पुढील मजकूर पत्र होता "आ मडक्यात बुद्धि पाठवीत आहे, मडके फोडल्याशिवाय अन्नराद काढून घ्यावी."

राजा व मंत्री परस्परचीं सोडे घेतात बसले, कोणाला ते सर्व कळेना, परीक्षा घ्यायला गेला होता आणि परीक्षा न्यायसी घाली आली आहे. कारण पत्रे सोडे असले तरी त्याचे मोठे लहान होते व आंतला भोपळा कापलेला नव्हता. सर्वथा होता व ताका पण दिसत होता, आत गेला कसा हे कळले

पर चलावन ना बाहेर वया घोड्यांचा
हैं कळेल. पण काहीच उलफडा होईना.
शेवटीं बघेन राजानें आपल्या प्रधाताना
खेळपून म्हणलें—'मला वाटलें होतें तेवढे
विचित्रवर्मा किंवा त्याचे मंत्री पूर्वी नाहींत.
चतुर आहेत व कदाचित आपल्याहूनहि
ज्ञान चतुर आहेत."

विचित्रवर्मा अंगदेवाराय व दुर्योधन
त्यांच्या परिश्रमबळी आ चुरान घेऊन ते
शिर शिर गळला नाहीं वण निरुद्धन
राजाच मर न गळेलें वाहून त्याला शम्भू
मृतक शत्रूचा कल्पतरुनाथें त्याला बुद्धि
मिळाली वम श्री अन्न वृद्धवर्मा का गळ वन
त्याचें 'वसिष्ठम केलें व म्हणाला ' अमानव'
नुमन्तर काकुर्मासुळ थोड 'आमच्या प्रतिष्ठेचें
रक्षण झालें त्याचुन शाश्वतता गवीर आण्टा
पण मिळाली नुन त्यामिळवला चतुर वम

त्यांची राज्य कारभाराला नेहमीं गरज असतें.
वर्षान राजाची चांगलीच खोड मांडली वण
मला हें सर्व झालें कसें हें कळलें नाहीं
वृहस्पति म्हणाला "मी पण सग
युक्ति केली. माझ्या परसांत मी
मोपळा लावला होता त्याला फुलें खंय
लांगली होती. मी पण म्हकें घेऊन फळ
वेळीं पण मी पा न देऊन निरुद्ध श्री
माड योगी नुन छान माड झालें मी दुर्गेत
वाचें दळ कपन सीतलमरुत म्हणत पण
शांगळ्या व वनन वमन गजकडें ने पाववने
देण्यान विसन कळी या पलीकडे हा
कळी पण फळें नाहीं त्यानं म्हण मार
मारु नें चालवोपरमाठी वेगवेगळी
आवड्याना नाहें ती त्याच शत्रू ह ना
कळी नाहीं मार मारुन नाहीं

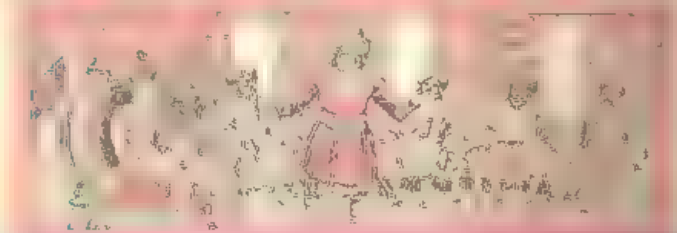
गुप्ती टांगणे बा

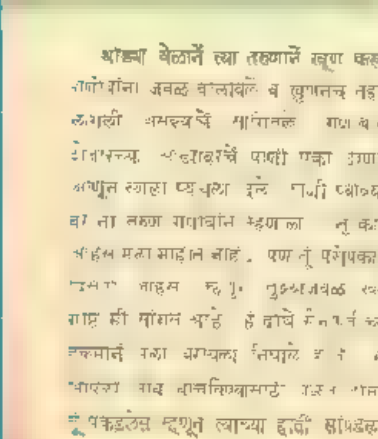
गुप्ती नगर व आश्रयाद वेळून राजाच
मग लघले वेळून त्यांना विचार केल्या,
किंम्या ज्ञान घरीं जाणें बराच नही
यांनीं तरीं भयानका पळून नग घरीं नाहीं.
मगून गज योनां गजानाचा पडरा फाट
दिवस नाकरी झगवाले उरविले
त्या प्रमाणें गणोबा जय जीकडे जिघने
ज्ञान अ । मगून एक नकण मनुष्य धावत
छेन वळवला दिसला त्या या मनुष्य छेन
प्रपणें गजानें येन हाणे व आरडत जात,
पकडा ' पकडा त्याला !"

तथावाची पाहिलें, त्या तरुणाने केस
विचरुन, हांते, कपडे फाटलेले होते व सर्व
अग वळवने मासलेले होते गणोबांना बारलें,
नाचाना तरी गुप्ती करून पळून जात वसावा
ज्यांना विचार केल्या, आपण याला धरून

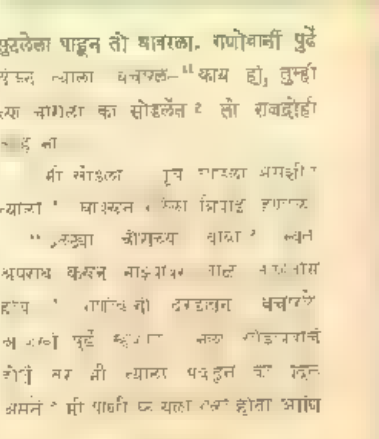
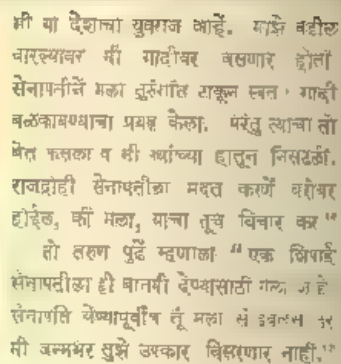
वून तर राजाचें काम कल्याणहेल राज नाक्षम
देईल याप्रमाणें प्रवृत्त गणवांनीं त्या
तरुणाला धरून ठेवले किपादांनी येऊन त्याला
पकडले व एका झाल्या घड गाभून रक्त
त्यांनीं गण वांते त्याचर मागले व म्हणाले.
हा एक राजदुर्गा आहे हा पळून जात
हें ता अगचे भवापनि आपणांला अघटक
तनाम देनाल. देन दिवने आम्ही याच
तरुणाचा वाटकार करित धावत हात थोड
अल आम्हां काचरगुन गुहेंन विश्व ते वना
गुप्ती याच्यावेद नजर ठेवा."

गणोबांनीं ही कामगिरी पत्करली एक
शिपाई काहीं वेळ विश्रांति घेऊन गावांत
आऊन लवकर येतो वळें सांगून निपून
गेल्या. दुसरा शिपाई घोरत पळण होता.
गणोबा पाहारा देत बसले होते

पञ्चदोषर

दुर्गास निम्न गेयशाय नगाय एक
 झाड़खला गम झण्डा सिपाई के
 उन्ना व पान गेलेला डाप के केले येन
 यन्नी वाप फापर बमश शब्दा वेळने
 गेलेन गान घडलेल सिपाई नुल, नर

अपराध करून माझ्यास पाहू नये असे
होय. आपाधिके दंडात्मक धर्माचे
अर्थही पूर्वे स्थानातून काढून घेतले
होते. नव ही त्याचा पड्डित वी. मन्त्र
अमन. मी पाहिले जे यत्ना करून होता आण

येऊन पाहतां ती हा धुकून गेलेली. मी
बघाळा पकडले होते हा गोष्टीवर आतां कोण
विश्वास करणार ? तुझ्यामुळे माझे वधिस पण
मारले गेले. मला वसें वाटतें आहे कीं तूच
खरा राजद्रोही आहेस, त्यानें तुला लाच
देऊन आपली सुटका करून घेतली असावी "

शिपाई निरुत्तर होऊन त्याच्या तोंडाकडे
पाहू लागला. म्हणजे "मी अगदीं खरे
सांगतो, मी झोपलेला होतां. मला वाटलं
कीं तुम्ही दोष पळून गेलां आहां. मग ती
स्वतःचा सोडवून कसा पळून गेला ? आतां
सरदार आले तर मी त्याला काय उत्तर देऊ ?"

निनाकयान सेनापति दया द्या तेंच
काना घेऊन तेथ आला. "बरे काय
तो ?" त्यानें विचारले "तुम्ही वधे हाक
कापून मला बांधून दासविलेंत तर मी
प्रत्येकाला एक एक जहागीर देईन." बाघ
शिपायाना सरदार म्हणाला.

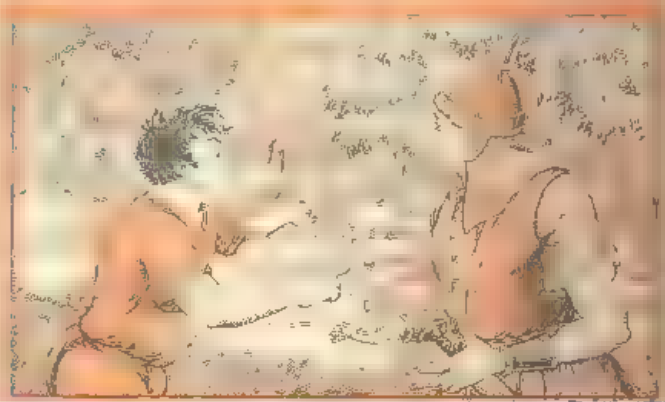
"सालक ! मी त्याला धरून दिव
होतें. विचारा पाहिजे तर या दोघाना,
मला त्या बद्दल वधिस मिळाले पाहिजे
गणोबा म्हणाले
युवराज धुकून गेल्याची गोष्ट अजून
सरदाराला कळली तेव्हां त्याला भयकर राग

आला व तो तत्क्षर घडून गेला
गणोबा बावला
पण गणोबा मज्जे पडले व म्हणाले—
"सरदार, हे दोघे त्याचा पाठलाग करीत
वसविलेला मी पाहिलें. म्हणून मी त्याला
चमक दोघांनीं त्याला धरून या झाडाच्या
वाटून देव्ह. एक बाण आपल्याला बोटवायला
तेवर व तुमचा नजर देवायला मला सांगून
आणी गेला. मी बराच वेळ काढ पाहिली.
अपण आला नाही. मला तद्वाच लयली
होती म्हणून आठवणवर पाणी प्यायला गेलों
होता येऊन पाहतां तीं बोर पडलेला.

बांधलेला शिपाई तसाच झोपलेला होता.
आतां बोर कसा पडला हें देव जाणें खरे
पाहतां या दोघांचा अपराध नाही "

सेनापतीनें सर्व शिपायाना युवराजाला
हुडकून काढायला सांगितलें. म्हणाला -
"येथेंच कोठें काडीत लपून बसला बसेल."
शिपाई त्याला सोर्धू लागले

इतक्यांत युवराज दहावीस सैनिकांना
बरोबर घेऊन तेथें आला व त्यानें सेनापतीला व
त्याच्याबरोबर आलेल्या चौघां शिपायाना कैद
केले. युवराज राजद्रोही सेनापति व शिपाई
सर्वांना बळक राजधानीकडे निघाला तेव्हा

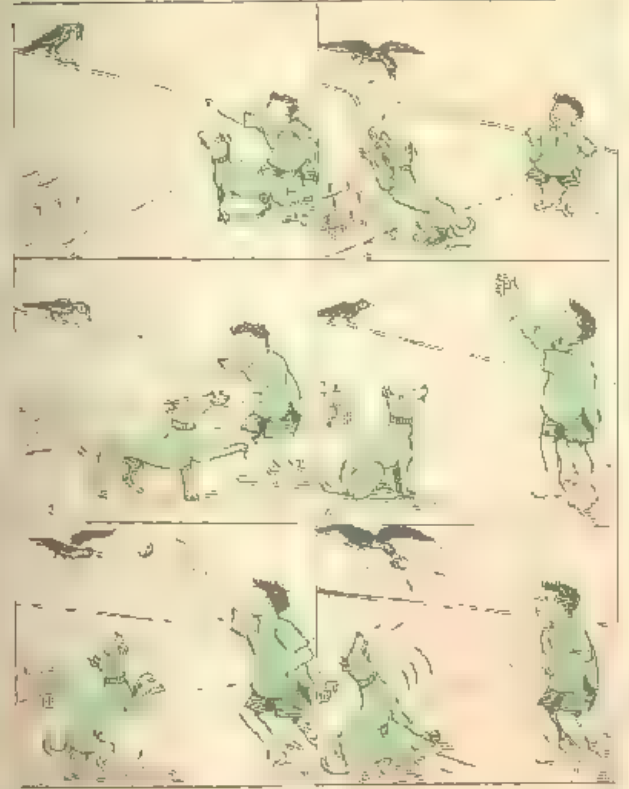
गणोबादेखील बरोबर निघाले. सेनापतीला न्यायाधिशासकार उभे करण्यांत आले. तो म्हणाला-- 'मला या कटाक्षेवाने काहीच माहीत नाही. परंतु छिप्याच्या जवाना येण्यांत आल्या. त्यानंतर स्वतः गणोबांची माग झाली. गणोबांनी आपल्या साक्षात 'युवराजांचे' होके कापून बाणून दाखविले. तर प्रत्येकाला एक एक जहामीर देईन.' असे पळोमल दिवने होते हे सांगितले. त्याच्या आघारे सेनापतीला राजद्रोहासहस्र फांदीची शिक्षा झाली. य शिपायांनी सेनापतीला या काणी भद्रत दिव्ही असली तरी त्यांनी ते प्राणमयाने केले होते असे सांगून न्यायाधिशन त्यांना पुसती ठंबी देऊन सोडून दिले.

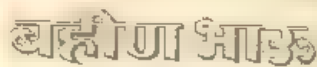
गणोबांच्या मदतीने युवराज बांचल्याची गोष्ट जेव्हा राजवराण्यांतल्या लोकांना कळली

तेव्हा त्यांनी त्या उपकाराबद्दल गणोबांचा फार फार आभार मानले व त्यांना खूप खूप भक्षिते देऊन त्यांचा सौख्य केला. युवराजाने आपल्या पदरी नोकरी करण्यासाठी पुष्कळ व्याग्रह केला. पण गणोबांनी आई धरा वाट पहात असेल असे सांगून निरर्थक ठेवला. जाताना परत येऊन युवराजाचे दर्शन करीन अस वचन पण दिले.

राजमातेने गणोबांच्या आईसाठी मुद्दाम काही भेट म्हणून बरोबर बांधून दिली. बारीत बोर व मसमटे चास देणाऱ्या सोपरीला काही शिपाई पाठविले असे युवराज म्हणाला.

पण मला कोणाचे भय नाही. मी स्वतःचें रक्षण करण्यास समर्थ आहे. असे सांगून गणोबांनी युवराजाचा निरर्थक ठेवला. [पुढील अंकेत 'प्राणरक्षण'

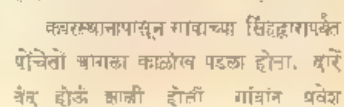

अपस्या बहिलांच्या हुकाणांतल्या कोठा
 रात सामान पहात असता गनीका "मगदा" असा
 असा शिका लागलेले काही सामान दिलेले,
 दहा बीस गाडी होत्या, असा जबर व
 रेशमी कापर होते ते सव भाषात बसव
 जाऊन बसणाऱ्या यावागत नदपद कर
 पयाचा अदयवाचा विचार होता. त्यांत
 त्याला पक्क्या फासदा होऊन अशी अशा

श्री आ. गो. संस्वर्ग

वा. २५६ एवं लोकानां संजवानी देष्टव्यांस्तु आहो

मिळणे अवश्य होते. घरात भोरी दोंडेल हा काळजीबरोबर रात्र कशी काढायची या विचारात तो पडला. पण एक जुनी पदवी मधील त्याला तिसरी. तोंड विसून तो फर्नीचर कोपण्याचा प्रयत्न करू लागला. त्यांनी ती पेटी खड्ड्यात पुरून टाकली आणि निवून गेले.

दुसऱ्यात दुकान त्याला कोणी तरी चालत येत असल्याची चाहल लागली. त्याने उठून पाहिले. दोघे हबबरी एक मोठी पेटी खोल्यावर घेऊन चालत होते आणि एक बय एक मसाल घेऊन बाट दाखवीत पुढे चालत

होता. गनी भितीबाह अभा राहून ने कोट जातत व कांय करतात हे पाहू लागला. थोड्या वेळाने ते तिघे मशीकीच्या पानीज्या पेटी ठेवून एक खडा खणू लागले. त्यांनी ती पेटी खड्ड्यात पुरून टाकली आणि निवून गेले.

गनी ते दृश्य पहात होता. मसाल्यावर तो रथ जागी आला व त्याने ती घा सणून पेटी बाहेर काढली. घेगीचा कुप होत. पण गनीने ते कुकूप मगदान फाडले व पेटी उघडली तर त्याला पेटीत एक वेगुद्ध स्थितीत पडून असल्याचे दिसले.

त्याच्या पोटात धस्स झाले. त्याने तिच्या नाकाला हात लावून पाहिला. अजून श्वासाच्छ्वास जाऊ होता.

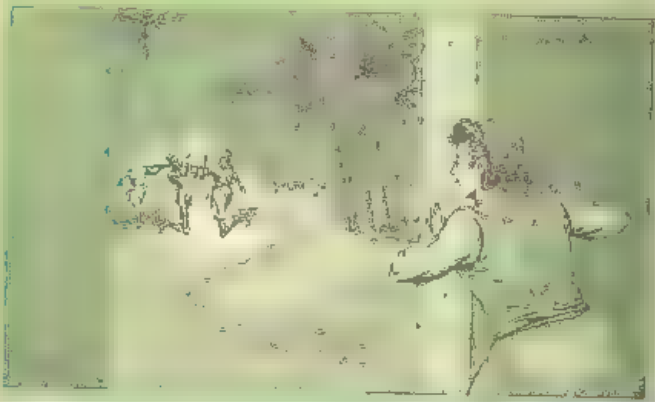
गनीने विचार केला की कोणी तरी दगडपान तिचा प्राण वेध्यासाठी तिला विष दिले. असावे व ती वेगुद्ध झाल्यावर पेटीत बंद करून तिला पुरून टाकण्याचे प्रयत्न असणे.

गनीने धीर करून तिला मागेर काढले व बसिनावर ठेवले. रथा असहाय स्थितीत आला ती फारच सुंदर दिसली. तिच्या आंगावर मुख्यवान वस्त्रे व आपुपणे होती.

स्वावस्थन ती उच्च कुळांतली होती याविषयी त्याला शंका उरली नाही.

तिला जमिनीवर ठेवल्यावर ती त्या वेगुद्ध स्थितीतच एक दोनदा शिकली. मंतर ओक्ली. ओकवाना तिच्या तोंडातून एक निरबी थोडी गोळी पडलेली त्याला दिसली ती मागेची गोळी होती. अर्धदट वेगुद्ध स्थितीतच ती कोणातरी दामोला दोनवीन होती “मला तहान लागली आहे. पाणी घेऊन ये. कोणी बोलत कां नाही ?”

थोड्या वेळाने तिला शुद्ध आली. तिने झाळे उघडून पाहिले व मोठ्याने ओरडली.

“अग राई! हें काय? मी कांठें आहे? येथें तर कोणीच दिसत नाही”

गनी पुढें बैजल म्हणाला-“साहें तांच गनी आहे. मी बगदादचाच एक व्यापारी आहे. आपण कोण हें मला माहीत नाही. पण तुम्हाला म्हायत्ये कारण नाही. तुमच्यावर एक मोठे संकट आले होते. पण वेळीं ज्हालनेच मला येथे पाठविले.”

गनीचा रूपरेषा पाहून तो जवळेली हाता तरी त्या तरुणीला बोलायला थोडे धाडस वाटले. तिने चिचारल्यावर गनीने सर्व वृत्तांत सांगितला. म्हणाला “जथेळीं

या निर्जनस्थानी ही पवटी मोठी पेटी खालून पुरून ठेवण्यात कोणती तरी दुष्ट हेतु असून यासाठी मला संशय आला. म्हणूनच मी पुढार स्वच्छा म्हणून पेटी बाहेर काढली व बघ पण तुम्ही तिथे आहोत.

ती तरुणी म्हणाली “तुम्हाला मला काय पत्नीने संकट करा व पेटी खेचून देत मला मला आणण्या वर” घेतला चला. मी तेथें गेल्यावर सर्व कांहीं मागेत.

तो पर्वत पांगलें डगळलें होतें, गनी एक खेचून आल्यानें येऊन आला व त्याच्या काठीवर ती पेटी ठेवून निघाला. तिच्या त्या अप्रतिम सौंदर्यावर तो आठरा जात थांबला नाही. त्याच्या मताची खात्री होती की तिच्याशी लग्न झाल्यावर आपण आयुष्य सुखी होईल.

गनीनें थरीं आल्यावर सर्व प्रकारें त्याला आतिथ्याची सोय करून दिली. त्याच्या घरातला श्रीमंती शेट पाहून त्या तरुणीला तो श्रीमंत व्यापारी असताना या पद्धत दाखवली नाही. त्याच्या सोयीसुविधा पण ती माहित झाली.

गनीनें थरीं आल्यावर नोकरीला राठपूत खाल्यानें त्यानें त्यानें फडकळीनें पण्डित

व २४ भाषाविली नोकरी मुलांशी व मोठ्यांचा फुलें पण बरोबर येऊन आला. तेथे पण्डित तिला पार आनंद झाला व गर्जवतच प्रेम विमुणित झालें जेवण सारया वगैरे त्या तिनें सर्व वृत्तांत सांगितला. म्हणाला!

“मला नाव कृतल कुटुंब! माझा जन्म म्हणजेच महाकांत झाला व मी तेथेच लहनाची मोठी झाल्ये. बघात आल्यावर म्हणजेच मी नजर माझ्याकडे वळली. त्यांनीं माझ्याला लक्षात करण्याचे ठरविले. माझ्या गणेशासाठी त्यांनीं एक स्वतंत्र महाल बांधून तिच्या माझ्या तैनातीला सतत दहा दासी असून सहाभूषणांची माझी सर्व हौस त्यांनीं आणवली, परंतु आपल्या त्वांत एक मोठे विष आले. खर्चाफांना युद्ध करण्याला परदेशी जावे लागले.

झोपांची माझ्यावर मजी झाल्या पणून जुवेदा बेगम यांच्या मनांत मस्सर वाद लगला. माझ्याकडे ज्या दामी होत्या त्यांपैकी एक जुवेदा बेगम यांच्याकडे पुढीं कधी होनी जुवेदा बेगमनें तिला जांच देऊन माझा कांटा कुर करण्याचा प्रयत्न चालू केला.

“बघात या दासीनें मला प्यायला म्हणून एक मादक प्रेम दिले. ते प्याल्यावर मी जवळ जवळ बेहोसच पडले. त्याच वेळीं तिनें ती भोगेची गोळी माझ्या तोंडांत कोबली असली. आतां मला आठवतें मी पुष्कळ तडफड केली. हाथ पाय आपटले. पण पुढें काय झालें. हें मला मला आठवत नाही. मी पूर्णपणें बेहोस झाल्यावर जुवेदा बेगमनें मला त्या पेटीत बालक हबशी गुलामांकरवीं पुरून टाकिले असावे. आज्ञाची कृपा म्हणूनच मी बांचविलें. आतां खलीफा परत आल्यावर मी महालात नाही

चांदोबा

चांदोबा

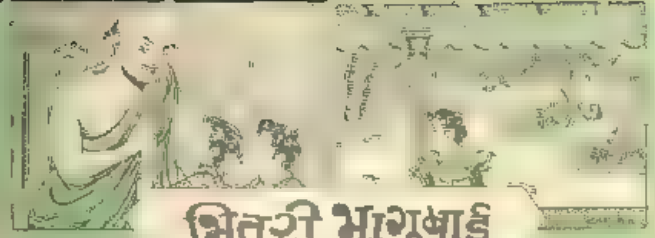
असे पाहून फार काळजीत पडली. त्यांच्या मनात बरे वाईट सर्वे विचार येतील. कदाचित भाऊ्या विषयी त्यांच्या मनात संशय येईल आला नाही तर लोक त्यांचे कान भरून देतील.

“बाणखी एका गोष्टीचे मला दुस्त वाटत आहे. खलीफाना आपले मन देण्या पूर्वी आपली भेट कां झाली नाही! काम करावे अगदी झुचत नाहीतें झालें आहे मला” यातनां दोन्ही कानकडून सर्वत्र जावली.

खलीफाशी लक्ष करणाऱ्यांनी त्यांचे समजून घेऊन वाट घेऊन त्यांच्या मनांतले सर्व संशय दूर केला. आणि मूर्खतासून स्वतःचा फुलाव होऊन अक्काश तले तर वाडू लागून हात फेकता झुकण्याला त्यांना हे काळजी नव्हत. गण मनीस ते असे म्हणत होते की, त्यांचे आपल्यावर देखील बंद आहे तेवळे.

व वचनबद्ध असल्या कारणाने ती आपल्याजी लक्ष करून घेतली नाही, त्यांचे दया शक्ताने वाढले. कृतकृत्यत्वाचा विचार मनातून जाऊन टाकणे देखील त्याला शक्य झाले. तबकी पण तिच्याशी शुचिपण लक्ष करून घेतले खलीफांना पसविणे त्याला शक्य नव्हतं कारण तिचे प्रेम खलीफांवर देणं नव्हतं त्यांना आपल्या असफल प्रेमाचे जोर होऊन बाळगून आयुष्यभर रडण्याशिवाय दुसरा मार्ग त्यांना नव्हता. असे तिचे आडर मत्कर करण्याने लागलाहि एवढे किंवा उणीव लागू दिली नाही.

दोघे प्रेमचरित्रेच जल समतल पुरवून प मारीत. मारीवरचे तिचे मन वाढतच गेले व ते उपयुक्त ठरवून देवीक तिला शक्य नव्हते. गण मनीस ते असे म्हणत होते की, तेवळे. एवढेच आहे असे असे

त्या विवशीं बाजोबा बाजारांतून रेवडी घेऊन आले. सर्व लोक 'गला रेवड्या' 'मरा रेवड्या' असे आरड्यात आनंदाना बोलतले. धाकटा वाट मात्र गुळगुळाचाच बोलतले. त्यात रंगड्या नांगी बोलतले. 'मरा रेवड्या' असे आरड्यात आनंदाना बोलतले. धाकटा वाट मात्र गुळगुळाचाच बोलतले. त्यात रंगड्या नांगी बोलतले. 'मरा रेवड्या' असे आरड्यात आनंदाना बोलतले. धाकटा वाट मात्र गुळगुळाचाच बोलतले. त्यात रंगड्या नांगी बोलतले.

“एक गोष्ट सांग, बाबा” मुलांनी विचारले. ‘बापू बरे सांगता’ मित्राच्या मामु वाईची गोष्ट’ कथं वाटू “आजोबा म्हणार. पण तांकां एक शंभकरी म्हणून आम ती हाताभारा. ज्या वळतल्या पण तमात नव्हती, कोणत्या गोष्टींना तमात नव्हत कोणी त्याची खाडी काढली तरी ती त्याला कांही नव्हत. तसे वाईत म्हणजे तर सांडण हाईल व भांडण झाले तर मारामारीपर्यंत मजल घेऊन पडेल. मारामारी झाली की बोकी फुटली, पैसांसाठी हाईल व कोटीतल्या बाब्या मुक्त होतील.

‘जमीन मऊ पाहून लोक कोपरातें खणून खूचीत अग टाकल व तक्रारत तपकीर कोंबली लागतात’ अशी एक म्हण आहे. त्या

न्यायमार्गे प्रत्येक जण त्या शेतकऱ्याला त्रास देई व आपण कां कोणाशी भांडावे असा विचार करून सर्व सहन करून घेई.

त्या शेतकऱ्याच्या बगिचीला लागून दुसऱ्या एका शेतकऱ्याची बगीच होती. तो तर आपल्या शेताच्या स्वभाव रूप ओळखीत असे व मज्जा येईल ते करीत असे.

एकदा त्या गरीब स्वभावाच्या शेतकऱ्याच्या शेतात शेताच्याची बगिच शिरली व सर्व शेत उन्मत्त करून निघून गेली. ज्याने कशाचा संशय जसा विचार करून तो स्वस्थ बसला.

पुढे काही दिवसांनी शेताच्या शेतकरी त्या गरीब शेतकऱ्याच्या शेतातले असे पीक कापून घेऊन गेला त्याच्या मित्र मंडळींनी त्याला येऊन सांगितले तेव्हा तो म्हणाला - "होते कितीसे पीक, तेव्हासाठी आपला जीव कशाचा घोव्यात धावेल?"

इतके इतके शेताच्या शेतकरी पण बगिचीर झाला. त्याने एके दिवशी त्याच्या शेतातल्या झाडाच्या फांद्या तोडून घेत्या. ते मात्र त्या गरीब शेतकऱ्याला अजून नाही. तो म्हणाला "कायरे बाबा, मला विचारल्या बगिच माझ्या झाडाच्या फांद्या कां तोडून नेल्यास?"

"नवीन समज! सर्व झाडे मी माही तोडून नेले तुझ्या झाडाची झुळे माझ्या शेतात शिरून माझ्या शेताची नासाडी करीत आहेत त्याच्या फांद्या माझ्या शेतावर आल्या, मी तेवढ्याच तोडून घेतल्या. त्यांत काय त्रास विषयले!" शेताच्या शेतकरी म्हणाला.

"तुला काय काटेक ते कर!" असे सांगून तो मित्रा शेतकरी निघून गेला आणि पुढे काही दिवसांनी सरोवरच त्याच्या झाडाच्या शेताच्याने कापले व त्याचे शेत पण बळकावले.

अयोध्याकांड

२५ को दुरुन रामाचे श्राद्ध दिवस। शत्रुघ्नान पण रामाला नमस्कार करून लहाने बसले मुनींना विनंती रामाने भरत व अश्वमेध द्यावात प्रमत्तपूर्वक

२६ शत्रुघ्नाने, सुमन व अश्वमेध द्यावात रामाने

२७ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने लावली "किती राहिली"

२८ शत्रुघ्नाने जाणारी पांथवाट सांगून दिसली शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

२९ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३० शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३१ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३२ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३३ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३४ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३५ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३६ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३७ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३८ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

३९ शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

४० शत्रुघ्नाने पुढे निघाला रामाच्या शत्रुघ्नाने केवळ नाहीस इकडे राहिल

कर्तव्य आहे. सर्व मंत्री तुला राज्यकारभार बालवाक्य मदत करतात ना !”

माझा राज्याभिषेक झाला असाचा, असे समजून राम हे प्रश्न विचारित आहे, जसा विचार करून भरताने विचारले—“दादा ! शेरला माझ जिवंत असेपर्यंत बाकल्याला आपल्या वंशात बघेली बाईवर बसविले आहे का ? तू अयोध्येला वळ आणि आपल्या वसाचा उद्धार कर. आपले बाबा देवाचरी तेले. तुझ्या ममाचा जप करीतच त्यांनी प्राण सोडला. ते वारले तेव्हा त्यांचा एक दोडील मुलगा त्यांच्याकडून नव्हता. तुझ्या दशरथाची स्त. तुला हा नववाम स्वीकारा

जयदेवा

हाताने तारेण झाल्याशिवाय त्यांना उदक पोचणार नाही. कारण जेवढेपर्यंत ते तुझ्याच आठवण करीत होते.”

वडिलांच्या सुट्याचा शोक-समाचार अशा वनरेहिल गीतीने ऐकून राम भेद्युद्ध होऊन पडला. लक्ष्मणाने धाकत जाऊन पाणी सापले आणि रामाच्या तोंडावर शिपडले. शोच्या वेळाने राम शूद्रावर आला. सद्यः समयी आपल्या वृद्ध पिताची सेवा न करू शकल्याचकळ रामाचा कार वाईट वाटले.

आघोळी जाटोपल्यावर रामाने तर्पण करून वडिलांचे श्राद्ध केले व प्रवे पर्वाकुरीत परत जाले.

काही वेळाने सर्वलोक येऊन पोचले. सर्वांनी रामलक्ष्मणास मुनिचेपात पाहिले. दुःखावेगाभुले कोणाच्या तोंडून शब्द उमटला. रामाने वसिष्ठ मुनींना व मातांना प्रथम नमस्कार केला. नंतर इतर सर्व बडील धात्यांना नमस्कार केला. सीतेने आपल्या सर्व सामवांना नमस्कार केला व तेव्हा अंतरले असे सांगून त्यांची क्षमा मागितली. कौमर्येने सीतेला हृदयशील भेटून भरले व म्हणाली—“तू जनकराजाची सुलती व

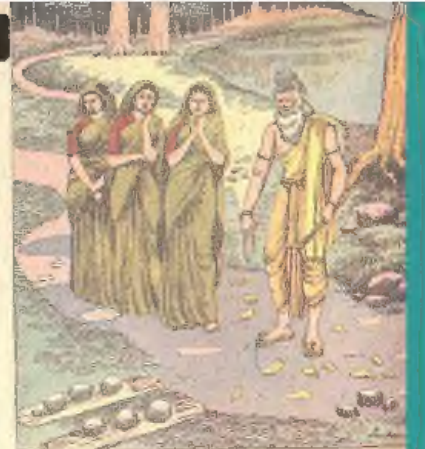
लागला ! हैवानेंच पाठ फिरवल्यावर कोण काय करणार !”

नंतर ती मुनिजेल खणाली—“पहा तुला मुलगा पण किली बालला आहे ! पण तो खरा मायवान ! कारण रामाच्या सद-बाथांचे व त्यांनी मेवा करणाचे माम त्याला एकट्यालाच लागले. भरत किती गुणी मुलगा आहे ! तो रामाला जयोपेला परत बोसवून घेऊन जाणार व सर्वांचे दुःख रूर होणार.”

सर्वांनी नदीवर जाऊन आंबाजी आटो-पल्या. तेथे रामाने केलेले पिंडदान पाहून व दशरथ राजाची आठवण काढून तसे व्याख्यानासी राहले. सर्वांनी दशरथाचे स्मरण करून नमस्कार केला. नंतर चित्रकूट पर्वतावरची लोखे पहात सर्व वराच वेळ हिडले. त्यामुळे मलांनी मने थोडी हलकी झाली.

लक्ष्मणाने सर्वांच्या स्वाग्राणिभ्यानी व राहण्याची व्यवस्था करून दिली. सांत्तनाय जेवणे झाले आठवून विधाति पेतल्यावर सर्व वडाच्या शाखासाठी एकत्र जमा झाले.

वसिष्ठ मुनींच्या दोवारी रान व भरत तारल्या भावाला वकवास दिला व आपल्या बावांना स्वर्गाचात घेऊन परत राज्याचा आम पुढे बसले. आज्ञा या संभेत भरत काय म्हणतो याकडे सर्वांचे लक्ष होते.

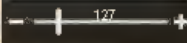
पण रामच प्रथम बोसला. म्हणाला—“भरता ! बल्कल धारण करून तू वनांत कां आलास ! मला सर्व भाईत आहे. तरी पण विचारतां.”

भरत म्हणाला—“दादा ! आतां मी तरी काय बोर्क ? सर्वांनीं बोळावं व मी ऐकावं अशी माझी स्थिति झाली आहे. माझ्यामाठी माझ्या आईने काय वाही केले ! तुझ्या तारल्या भावाला वकवास दिला व आपल्या बावांना स्वर्गाचात घेऊन परत राज्याचा आम पुढे बसले. आज्ञा या संभेत भरत काय म्हणतो याकडे सर्वांचे लक्ष होते.

जयदेवा

Fullscreen

177

62 / 80

असें वगैरी बोलू नकोस, तूं अशेष्येला परत वेल, राज्याभिषेक करून घे आणि मर्यांना मुक्ती कर. ही मर्यांना वसुधासाठी मी आली आहे व आपल्या भातांची व मर्ने मर्याध्यावासियांची हीच इच्छा आहे. त्यांना नकार देऊ नकोस."

अने मांगून भरताने रामला साष्टांग नमस्कार केला व त्याचे पाय धुत बसून अग्निनीवर पडून राहिला.

रामाने भरताला उठवून त्याचे डोळे पुसटे आणि म्हणाला - "भरता! तूं वाईदा असें मागून बोललास हे बरोबर नाही.

म्हानांनी मौर्यांना शल्य उत्तर द्यावे नसते किंवा त्यांचा अपमान होईल असें बोलत नाही नसते. तुला हें करत नाही असे मारत फक्त दुःखावेगाने तूं हें सर्व बोलला आहेस."

थोडा वेळ थांबून पुन्हा राम म्हणाला - "सत्य बडील लोकांची आज्ञा आहे की मी कनकास बसवा. मग मी राज्य घेऊन तूं राज्य कर. हे सर्व बाबांनाने ठरले आहे व बगाला माहीत झाले आहे. त्यांना सद्य मोडणे बरोबर होईल का? मीच विचार कर. मी खंबरा वीर रामाने राहून घरी परत येईन व त्यानंतर पाहिजे तः

राज्य करीन. राजांच्या आज्ञेसलीकडे मला झाला नाहीत तर त्यांचे ते परिक्षेक त्यांच्याचा क्रोध नाही."

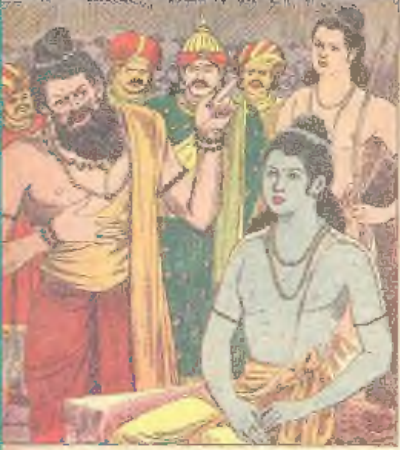
ही राज तशीच ऐकी. दुसऱ्या दिवशी मने मर्यानादि आटोपून व पूजे, अथ वगैरे मंत्रांनून राज होत तेथे आले. एण कोणी काही बोलला नाही, एण भरत धीर करून मर्याला - "तूं माझा नातेयक इच्छेनें मला हे राज्य दिलेस. मी ते तुला देऊ आहे. तूं त्याला मानाळ कर. याचा खोबाळ करायची शक्ति फक्त तुझ्यांतच आहे. व बाबांनी ते युवराज म्हणत तुला राज्यकक्षधेचे शिक्षण पण म्हणूनच दिले आहे. तूं राजा

झाला नाहीत तर त्यांचे ते परिक्षेक त्यांच्याचा क्रोध नाही."

मला जें बोलला तें ऐकून मर्याने भरतने झाला. मर्यांनी त्यानी वास्तवगणी केली.

रामाने भरताला उपदेश केला - "भरता! जो या जगांत जन्म घेतो त्याला मरण हे अतिवांचन आहे. मनुष्यानें किती प्रयत्न केला तरी त्याचा मृत्युकाल प्रत्येक अचड येत असतो. बांधकच वेडनें शरीरांतली शक्ति क्षीण झाल्यावर मनुष्य असह्य व परम्बाधीन होऊन जातो. तन्मरणाचीच मनुष्यानें जागरूक राहून या सर्वांचा विचार

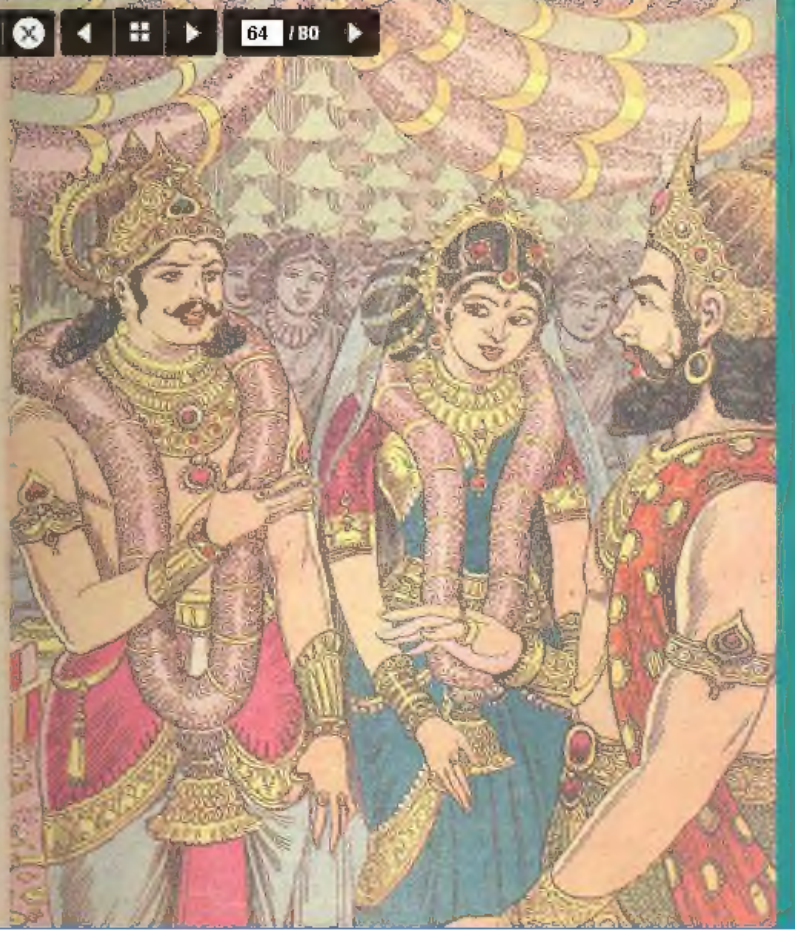
करावयाचा असतो. गेलेली संधि पुन्हा हानी येत नाही. सुतासाठी किती शोक केला तरी त्यापासून विशेष लाभ होत नाही. आपल्या बाबांनी अनेक पुण्य-कार्ये केली आहेत. त्यांच्या बाहेरप्रमाणे तू त्यांच्या पाचव्यावर पाऊल ठेवून राज्य करावे आणि त्यांच्याच आज्ञेप्रमाणे ही वनवाससत जावे हे आपले दौर्भाग्य बघतं होय !”

ते सवें ऐवून भरत म्हणाला—“मी कर्तव्यधर्माचा चचार करून मातेस दोष दिल्या नाही किंवा बाबांची निंदा करीत

नाही. परंतु तूच विचार कर व मला सांग, बाबांनी, माझ्या बाईने जीव देईन असे धमकावून सांगितल्यामुळेच तुला वनवास दिला व मला राज्य दिले, हे तरी बरोबर केले का ? बडिलांच्या हातून नकळत ही जी चूक झाली त्याचे पाप त्यांना सोनावे लागू नये या साठी अन्वयय कार्य न होऊ देणे हे उत्तम गुणचें काय नाही का !”

पण राम का हा तर्क कबूल करणार ? ना म्हणाला “मरता ! तुला माहीत नाही, तुम्हा आईशी ज्यावेळी बाबांचा विवाह झाला होता त्यावेळी कैकेय राजाला बाबांनी वचन दिले होते की त्यांच्या मार्गे मरतात्मच राज्य मिळेल. तुम्हा आईने त्याची आठवण करून देऊन बाबांकडून त्या वचनाचे पालन करविले असे नाही का तुला दारुन !”

तेव्हा जावली वसिष्ठा म्हणाले “अरे, कोण वाप जाणिवे कोण पुत्र ! आपल्या पितरांसाठी साधू तर्क करणारे सवें माझ्या मते दुष्ट आहेत. जा आणि मृगाला राज्य कर ! प्रत्येक जण आपल्या पाप पुण्याप्रमाणे जगात जन्म घेता व त्यांप्रमाणेच जगात सुखी किंवा दुःखी होतो. एकदास या जगात येतो व एकदास जातो. हे जग

म्हणजे एक पडाव आहे. काही वेळ येथे मनुष्याला बांबावे लागते. एवढेच खरे आहे व बाकी सर्व मिथ्या !”

“एण आपण हे सर्व नास्तिकामारले बोलत आहां ! आपण नास्तिक असाल असे मला किंवा बाबांना स्वप्नांत देखील कधी वाटले नाही.” राम म्हणाला.

वसिष्ठ त्यावर म्हणाले—“राम ! जावाली नास्तिक नाहींत. तुं राजकन्येकाला कतल व्हावे वा साठी ते हे सर्व म्हणाले.” नंतर वसिष्ठ कृपींनी देखील रामाला राष्ट्राभिषेक करून थापला सांगितला. एण रामाने आपला निश्चय मोडला नाही.

तेव्हा भरत मुनेबाळा म्हणाला—“तुर्वा आणि रामाच्या पण्डतीचे दारासमोर आणि याका. मी त्याक वसुन रामाला अथो भेला नेष्कामाळी आमरण उपवास करता.”

“काय करू शाय ?” मुनेबाबा रामाजान विचारले. तेव्हा भरत म्हणत उठला व तुर्वा दाहून आणिन त्याने रामाच्या पण्डती समोर घातला व त्यावर पडून राहिल.

“ते सवे पाहून राम भित्त करून म्हणाला “भरता ! तुला हे शोभत नाही. तू क्षत्रिय आहेस. कोणाला कर्ज देऊन ते वसूल न झाल तर त्यासाठी असले काय कोणी अमशाय व हतारा झालेला बाळग करील. तू ऊठ आणि अयोध्येला जाऊन राव्य कर !”

भरत उठला नाही. सर्व लोकांना उदेवून म्हणाला “तुम्ही सर्व राण को रामाक को नाही सांगत !”

“पितृआजेचे मी पालन करीत आहे असे राम म्हणत अमनां आम्ही तरी काय बोलणार ?” एक वृद्ध नगरिक म्हणाला.

ही चर्च देशाच्या उत्तरेला एक तुनी किल्लावा भित्त आहे. ह्या भितीची लांबी २,५०० मैल, उंची २० ते ३५ फूट व रुंदी १० ते १२ फूट आहे. शिवांग नांवाच्या एका चीनी चक्रवर्तीने ३मवी सनापूर्वी तिसऱ्या जतकात ही बांधविली.

